

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך כא, תש"ל

בראשון לציון פרצה מחלת הבהרות (הגדמת). כמעט כל ילדי המושבה הזוים שוכבים על ערש דוי... בפקודת הרופא... החולים מוסגרים (קרנתין) ומשימתו לבל יבואו אליהם ילדים אחרים ולא תעבור המחלה המתדבקת הזאת אל נפשותיהם...

צח. 'קרירות'

ב'המליץ' מי"ט שבט תרנ"ט, משתמש 'מן המודיעים' (הוא ד' ילין) ב'מכתבים מירושלים' במלה 'קרירות' בשימוש מושאל — פלומר אדישות — ובמרכאות:

כשל כח הסבל של חברת 'בני ישראל'... הביאווה בדרך הטבע לידי מדרגה שלא יכלה לשאת עוד כל יחס "קרירות" מצד העדה, ומה גם קלון והתנגדות...

ע לי איתן

"הסלמה"

רבים שואלים, מהי המלה הסלמה, שבשנים האחרונות באה הרבה בעיתונים ובשידורים.

למעשה שתי שאלות כאן — האחת, מה פירוש

הסלמה, והאחרת, מאין לנו המלה, ועל יסוד מה באה לנו.

על השאלה הראשונה תשובה מעשית פשוטה: הסלמה

פירושה החמרה או החרפה או הגברה. כשם

שבתרגילי חשבון אתה מציב במשוואה מספר ידוע במקום

הנעלם, כך אם תציב בשעת הקריאה או ההאזנה במקום

"הסלמה" החמרה או החרפה, שוב לא תתקשה בהבנת

המשפט. אם כן, ישאלו רבים, למה לנו הסלמה? שאלה זו מצריכה תשובה מפורטת יותר.

מדוע ראה מחדש המלה צורך בחידושו, ומדוע קפצו הכותבים על חידוש זה, ולא חששו להדהים את הקוראים והמאזינים? שני צדדים בתופעה הזאת, צד לועזי וצד עברי. מי שחידש הסלמה, מצא באנגלית את המלה *escalation*, שהיא חדשה למדיי במשמע זה גם באנגלית, והיא נפוצה מאוד בימינו, בייחוד אצל הכותבים על מלחמה גרעינית או על מלחמת זייטנאם. משמעה, כאמור, הגברה, החמרה, התרפה, אלא שהיא מלה מיוחדת לתחום המלחמה. לא יאמרו, למשל, אֶסקלציה של פעולות סעד, ולא אֶסקלציה של גנבות בעיר, ולא אֶסקלציה של הטיסות לחלל; אומרים אֶסקלציה של הפצצות ושל פעולות מלחמה אחרות, ואומרים אפילו סתם אֶסקלציה בלי כל תוספת, ומובן לכול, שהכוונה להגברה או להתרפה של מעשי איבה.

דובר אנגלית, השומע אֶסקלציה בפעם הראשונה, ודאי ידע לשער, מה פירושה. הרי המלה מזכירה לו מלים אחרות הידועות לו, כגון *escalator*, אותן המדרגות הנעות, המעלות ומורידות אנשים מקומה לקומה בבניינים גדולים, ואולי יעלה בזיכרונו *escalator clause*, שהוא סעיף בחוזה עבודה, הקובע את דרך העלייה והירידה של השכר. ודאי יודע האנגלי, שיש לו פועל *to scale*, שאחת מהוראותיו לטפס ולעלות (וכאן באה לידי ביטוי רק עלייה, ולא גם ירידה, כבמלים האנגליות הקודמות). המעבר מן המושג המוחשי של עלייה בסולם או במדרגות למובן המושאל של עליית העצמה ושל

העלאת העצמה, של הגברת הכוח או המאמץ — אף מעבר זה ידוע לאנגלים משום שימושה של מלה אחרת, הפועל 'to step up' שפירושו גם "לעלות בהליכה ממש ולהעלות", וגם "להגדיל ולהגביר".

המלים האנגליות האלה ואחרות כולן תולדות המלה הלטינית *scala(e)*, כלומר סולם או מדרגות. אטימולוגיה מרחיקה זו היא שהכשילה את העברי, שבחר בהסלמה. העניין, שביקש להביע, שוב אינו קשור במושג הסולם כלל וכלל. אפילו האנגלי בשימוש החי במלים השונות, הגזרות מן המלה הרומית הנ"ל, אינו מרגיש עוד במשמע סולם — והראיה. שסולם ממש, המשמש לטיפוס על חומה וכיו"ב, נקרא בפיו *scaling ladder* היינו צירוף של השם האנגלי המקורי לסולם עם הפועל, הבא מן השם הרומי לסולם.

נחזור ונפנה לעברית. טלנו מבינים מיד, שהסלמה גזורה מן סולם, אבל אם ננסה לנחש לפי זה, מה פירוש הסלמה, יעלה על דעתנו, למשל, שאולי הכוונה לסידור או לחלוקה של דברים בצורת סולם. או אולי הכוונה למעבר מסולם לסולם במוסיקה; ואמנם מעשה זה במוסיקה, מודולציה בלעז, נקרא טילוס בעברית. או אולי אין הסלמה אלא העלאה או הורדה של אנשים בסולם. אפשר לנחש עוד, אך בשום פנים לא נגיע בעצמנו להבנה, שהסלמה היא הגברת פעולות האיבה, החרפת המלחמה. אין הסלמה אומרת לעברי מאומה מן המושג, שכיוון אליו מציאתה. כשם שדחליל, הלבוש בגדי אדם, אינו אדם, כך הסלמה אינה מלה עברית מצד תוכנה, אלא בבואה מעוותת ומטושטשת של "אסקלציה". נוח לנו

ולעברית, שנאמר אסקלציה, כמו שאנו אומרים סניטציה, אוטומציה ועוד ועוד. אם המלה באה בתוך צירוף, אין כל קושי להשתמש במלים, שכבר הובאו כאן: הגברת ההתקפות, החמרת מעשי האיבה, החרפת המלחמה וכו'. ואם אמנם עלינו להביע מושג מורכב זה במלה אחת, ועדיין לא נמצאה המלה המיוחדת האחת, שתזכה עברי כברה, שמא נבחר באחת המלים האמורות, נשתמש בה בלא תוספת של סומך ונאמר, למשל: האו"ם משתדל למנוע החרפה בתעלה.

אמנם שאילת משמעות ותרגום שאילה מקור לא-אכזב הם להרחבת אוצר המלים בעברית כבשאר הלשונות, אבל לא כל החידושים, המתחדשים בדרך זו, שווים. קצתם, אף על פי שהם בבואה של מלה לועזית, מתייחסים על שימוש קיים בעברית ומתקבלים על דעתנו, מפני שהיו יכולים להיות גם פרי התפתחות עצמאית של הקיים בעברית מצד הצורה ומצד המשמעות. למשל, שם המכונה עגורן. לא זו בלבד, ששמה קשור בלשונות רבות בשם העוף עגור (באנגלית crane בשתי ההוראות, וכן grue בצרפתית), אלא המכונה הזאת דמותה כדמות העגור בעיני כל אדם (רגליים גבוהות וצוואר ומקור ארוכים). מה שאין כן הסלמה, שאינה מתקשרת עם השימוש הקודם של סולם בעברית, ואין לה בתוך העברית שום יחסין לפי משמעה.

אם גזרה היא, שהסלמה כבר נשתרשה בלשוננו, ושוב אין לעקרה, אולי יש בהסברת תולדותיה משום התראה לזריזים לחדש מלים אגב חיקוי הלעז.